

Emlékeim a világháborúból.

Rawaruskánál.

Egy emberöltőn át addig énekeltük hogy „Mindnyájunknak el kell menni“, annyira akartunk elmenni, míg egyszer csak lángbaborult a világ — s Ferenc József királyunk hívó üzenete, a nemzet hírneve és becsülete, a lelkesedés mámora magával ragadott mindnyájunkat a nagy leszámolás véráztatta mezőire.

Mindenki az elsők között akart „ott“ lenni, úgy hogy a mozgósítás első napjaiban az egyes ezredekhez tetemesen többen vonultak be, mint amennyinek a „behívó parancs“ szólt. Ezen felesleges jelentkezőkből a hadvezetőség ú. n. „menetzászlóaljkat“ alakított.

Mint hivatásos tiszt, idősebb rangú százados, én is egy ilyen menetalakuláshoz, a veszprémi 51. és a nagykanizsai 20. honvédelgyalozereg feleslegéből alakított 14. menetzereg 4. zászlóaljához nyertem beosztást, mint a 5. század parancsnoka.

Alig fejeztük be Keszthelyen a Balaton-part e kies városában, a megalakulás és felszerelés munkálatait, máris — 1914. év augusztus 31-én — útbaindították zászlóaljainkat az „északi harctér“ irányába.

Hogy az óriási orosz harevonál melyik része, vagy melyik pontja vár bennünket, az persze „szigorúan titkos“ volt.

De nem is törődünk ezzel. A haza szent ügyéért lángrobbant lelkesedés annyira betöltötte mindnyájunk lelkét, a romantikus várromokban gazdag Vág völgye — merre vonatunk robogott — annyira gyönyörködtetett bennünket, s az utazás izgalmi, apró örömei oly mámoros jókedvre hangolták az egész zászlóaljat, hogy még a gondolat, — ez a sebes szárnyú sas — sem tudott elkalandozni a harcterekségekhez és annak egyes pontjaihoz.

Az enni, inni és füstölni valók bősége, az útbaeső állomások ünneplő közönsége, a szünni nem akaró muzsikaszó és ének, ezer és ezer adoma és tréfa elfeledtetett velünk mindent. Elfeledtette velünk utazásunk célját a véres harcteret, az elhagyott főváros gyönyörűségeit, a kisvárosok divatos korzóját, a vadvirágos falut, a tüzes menyecske pillantásokat, a szende leány tekinteteket, a sirdogáló bús szülőket, a játékos apró gyermekeket. — Egyetlen egy gondolat, egy érzés lángolt csak a szemekben, egy vágy dobogott a szivekben, mielőbb ott lenni a tettek mezején s hőstettet hőstetre halmozva, a dicsőség fényében ragyogva, kitüntetésektől duzzadó kebelvel, felemelt büszke fővel „hősként“ térni vissza elhagyott kedveseink közé.

Hogy mindnyájan vissza nem térhetünk, azt tudta, érezte mindenki, de hogy éppen „Ő“ legyen az, aki ott marad az idegen földben, azt — meglátszott az arcokon — nem hiszi és nem is akarja hinni senki sem. Lelke mélyén, s a lázasan dolgozó agyvelejének legelrejtettebb zugában, mindenki azt gondolta, azt tervezgette, hogy ő majd elővigyázatos, ügyes, de azért bátor lesz, legfeljebb kisebb-nagyobb sebesüléssel belép a glóriás hősök sorába és majd társai közül kerülnek ki a haza szent ügyének vértanúi.

Félelem, aggodás vagy más szorongó érzések száműzve voltak minden arcról, s minden mozdulatból.

Egyetlenegy ember volt közöttünk, egy Budapestről bevontult S... nevű tartalékos hadnagy, akinek arcára kiült a félelem. Látszott rajta, hogy folyton a halál gondolatával foglalkozik s a halálfélelem rémes kínjait szenvedti át. Sehogy sem tudott az általános jókedvbe belesodródni, s búsan tűrte társainak csipkelődéseit; végre is gyöttrődéseivel egyedül maradván magába zárkózott és teljesen félrehúzódott mindenkitől.

Szegény fiú, megérezte végzetét! Mindjárt az első ütközésünk első perceiben hősi halált halt.

Azóta hiszem, hogy a léleknek nemcsak vágyai, nemcsak ösztönei, hanem előérzetei is vannak.

Másfélnapos útazás után, a Kárpátok bércein végighúzódó hazai szent határokhoz értünk, s Galiciának nekünk idegen földjére léptünk.

S ekkor, mintha egyszerre megfagyott volna a jókedv, elhalt a nóta, nem hangzott a muzsikaszó — és sötét kérdőjelekkel teltek meg a lelkek. Mi lehetett oka e változásnak? Talán a „hazaszeretet“ zárta le az ajkakát a határnál.

Talán a harctérről visszaszállingózó sebesültek és fájdalomkainak látása, az általuk elmondott és továbbterjesztett kőszá hírek rakták meg tövisekkel a sziveket.

Ki tudná megmondani? ki tudna belelátni a lelkek mélységeibe?

Zaj nélkül, hallgatagon folytattuk útunkat. A csendet csak a távolból hallatszó egy-egy ágyúdürej zavarta meg és rezgettett fel mélézésünkben.

Az útazás ezután már végtelennek tetszett és mégis úgy éreztük, hogy minél inkább közeledünk útunk végéhez, annál hamarabb röppennek el az órák. Valami különös nehéz súlyként nehezedett reánk az is, hogy nem tudtuk melyik órában és hová kell megérkeznünk, mert az „irányítást“ csak állomástól-állomásig kaptuk meg, de hogy melyik lesz a végállomásunk — amiből jövődő beosztásunkat, helyzetünket stb. kiokoskodhattuk volna — még mindig szigorúan titkolták előttünk.

Végre szeptember hó 6-án, a déli órákban, Galicia egyik hadászati legfontosabb határállomására „Rawaruskára“ érkeztünk, ahol kiadták a parancsot a „kivagonirozásra“.

Rövid negyedóra múlva már a városka homokbuckás vásártérén vártuk a további parancsokat.

Az első parancs megnyugvást és egy kis örömpírt varázslott az egyhetes útazástól holtrafáradt sápadt arcokra, mert ez a

parancs úgy rendelkezett, hogy mint „tartalék“, további rendele-
tig a városkában maradunk. Alkalmunk lesz tehát magunkat
kissé kipihenni, s felújult erővel, s acélos idegekkel kerülünk bele
a „tűzkeresztségbe“. Azonnal ki is jelölték számunkra a város-
részeket, ú. n. „körleteket“, ahol elhelyezkedtünk. Századom ré-
szére, a városka főteréhez közel 6 lakóházat és hozzátartozó
melléképületeket utaltak ki, közöttük Rawaruska elmenekült
szláv érzelmű polgármesterének földszintes úri házat is. Mint
századparancsnok ezt jelöltem ki hivatalos helyiségül és laká-
somul.

A lakást felnyitvatván, abban mindenütt a hirtelen mene-
külés nyomai látszottak. A felterített ebédlőasztalon ételmaradék-
kal telt tálak és tányérok, mellettük evőeszközök, a másik szobá-
ban nyitott ajtajú üres szekrények, széjjelszórt ágyneműdarabok,
az íróasztalon egy szláv nyelvű középiskolai képes természetrajz-
könyv szándékosan vagy véletlenül éppen a „ragadozók“ csalá-
djánál felülve, mintha a betolakodó ellenséget akarták volna ily
módon jelképezni.

Mindezekkel édes-keveset törődve iparkodtunk a rendet
helyreállítani s ideiglenes otthont teremteni.

Ez azonban nem sikerült, mert pár perc múlva egy vágatató
honvédhuszárt vettünk észre, ki a küldönc előírásnak megfelelően
kezében a parancsüzenetet lobogtatva, a 14. menetezred, 4. zászló-
aljparancsnokság nevét kiabálta.

Mindenki azonnal az utcán termett, jól tudva, hogy a kül-
dönc, illetve a parancs minket szólít a tettek mezejére, s való-
színűleg nyomban indulnunk kell.

Úgy is volt. Percek múlva felhangzott ezredünk „hívó jele“,
rikoltott a kürt „riadója“ s 10 perc múlva újra együtt állt a vásár-
téren az egész zászlóalj.

Röpködtek a vezényszavak, felhangzott az „Ima“ felséges
kürtjele, felszállt a fohász az Egek Urához és megindult a zászló-
alj circa 1000 embere a Rawaruskából — Dabrowka felé vezető
jókarbantartott országúton oda, ahová annyira készültünk és ahová
kezdetlől fogva lobogó lelkesedéssel vágytunk.

Újra kitüzesedtek az arcok s valami fékezhetlen tettvágy
lobogott a szemekben, mintha a nemzet lelke s ereje tekintene ki
minden honvéd szemén keresztül.

Félelemnek, húzódozásnak, fáradtságának, elmaradozásnak
nyoma sincs sehol!

A harcponthoz közeledve, a gránátok mennydörgésszerű rob-
banásának, a halálthozó puskaölyök éles süvítésének hangja
mindinkább erősödik. De csakhamar ez is megszokottá válik, s
élénk találgatás kíséri, hogy hová csapódott le a „magja“.

Egy jó órai menetelés után, mint „hadosztálytartalék“, ki-
jelölt helyünkre érkezőnk, és az elrendelt „fejlődött vonalban“
egyenkint menetelve az említett országút mentén húzódó elég
mély árokban — az ellenség szemei elől valószínűleg teljesen
fedezve — elhelyezkedtünk.

Jobbra, pár száz lépésnyire előttünk egy major látszik, amely
felé nem hullanak ellenséges gránátok, s így a major népe végzi
a rendes dolgát, a fehércselédek éppen nagymosást tartanak.

Egyik szemfüles tizedesem merőn nézi munkájukat, amint két fára jó magasan felkötött és kifeszített kötélre éppen a kimosott ruhát teregetik fel.

Közben új tartalékcsoportok is közelednek a dabrowkai út felől.

Tizedesem óvatosan feláll, felmegy az árokspartra, körülnéz, szemlélődik, végre hozzám jön és suttogva jelenti.

„Kapitány úr alázatosan jelentem, mióta idejöttünk figyelem azokat a mosó személyeket, nagyon gyanus nekem, hogy éppen akkor mikor mi idejöttünk, négy darab tarka vánkös vagy dunnaciha-félét terítették fel a kötélre, s alig 5 perc múlva, mikor itt az árokban elhelyezkedtünk, azokat leszedték, pedig még nem száradtak meg. Most ott jön egy másik zászlóalj, ismét feltérgettek a kötélre azokat a ruhadarabokat. Ez, kérem, csak jeladás lehet az ellenségnek, hogy mennyi csapat (hány század) jó végig itt az országvúton.“

Azonnal jelentést tettem a megfigyelésről a zászlóaljparancsnokomnak, kinek rendeletére, az említett tizedes bevonásával „tisztijárórt“ küldöttem a majorba.

A megfigyelés igaznak bizonyult. A majornak az oroszokhoz húzó szláv nemzetiségű népe ugyanis az oroszok részére — azokkal előre megbeszélte módon — jelző és kémiszolgálatot teljesített.

Járőrünk tehát a majorban lévő összes élő embereket összegyűjtötte és a zászlóaljparancsnok rendelkezése szerint, az illetékes hadbírószákhoz kísértette őket.

További sorsuk ismeretlen előttem, de valószínűleg a jegyzőkönyvbe felvett tanuvallomások és bizonyítékok alapján, ezen a vidéken annyira elszaporodott többi kémekek sorsára jutottak.

Zászlóaljunk egyébként elfoglalt helyén maradt. Rövidesen annyira megszoktuk a leírhatatlanul rémes ágyúdörej és csatazajt, hogy a búcsúzó nap sugarainál már valósággal gyönyörködtünk a több száz lépéssel előttünk becsapódó gránátok felvert homokfelhőiben és a levegőben szétrobbanó srapszelek fenségesnek mondható tüzijátékában.

Lassan-lassan leszállt az est s mindig ritkábbak és ritkábbak lettek a becsapódások, a robbanások, a puska- és ágyúdörek, s a beállott esti szürkületben már csak nagyobb időközökben villant fel itt-ott egy-egy kilőtt ágyú vagy puska csövének messze fénylő vérvörös lángja — süvítő lövedéke pedig olyanformán surrant végig az üresnek látszó csatamezőn, mint az esti nyugovóra térő varjaknak egy-egy elkésett s károgozva tovasiető fekete vándora.

Azután elnémult minden. Besötétült az égbolt, melynek előttünk lehajló láthatárát félkörszerűen világította be a gyújtógránátok által vagy a „helység-harcokban“ felgyújtott falvaknak és tanyáknak szinte egymásbafolyó lángtengere. Köröskörül lángban voltak: Lipnik, Pöndynow, Pogorzelska, Brzezina, Gerusy, Horodzow és Magierow községek és a köréjük csoportosult majorok.

Elszomorító és félelmesen nagyszerű látvány. A tüzek körül

mozgó tömegek kísértetszerű árnyalakjai valósággal borzongással töltötték be mindnyájunkat.

Este tíz óra felé elhagytuk az árkokat, mert az előttünk fekvő s fentebb említett majorba — hol időközben hadosztálytörzsünk helyezkedett el — éjjeli őr- és biztonsági szolgálatra rendelték bennünket.

Tizenegy órától kezdve gyönyörű, holdvilágos, fehér zuzmarás éjszaka volt.

Csend mindenfelé, csak időnkint 5—10 percre zavarja meg az éj csendjét, hol jobbról, hol balról megújuló puskaropogás, „hurrázás”, ordítózás és hasonló vad csatazaj, melynek hullámzásából azt próbáljuk kitalálni, hogy az „éjjeli rajtaütés”-ből a miénk, vagy az ellenség került-e ki győztesen?

Igy múlnak az éjtszaka órái s a 0 fokra leszállt éjjeli hidegtől megdermedt emberek már alig várják a derengő hajnalt, melynek első pirkadását mindenfelől élénk puskatűz és ágyúdörej üdvözli, s a szembenálló ellenségek ismét vad elszántsággal törnek egymásra, mintha azt akarnák bebizonyítani, hogy inkább a tűz dicsőségében semmisülnek meg, mintsem a deresztő hideg ölje meg őket.

S egész napon át, több száz kilométeres arcvonalon, szakadatlanul tovább folyik a már egy hét óta tartó rettenetes harc, az ú. n. „második lembergi csata”.

Zászlóaljunk a déli órákban megszünt „hadosztálytartalék” lenni s mint a Magierowtól északra fekvő Komanicha 285 Δ magaslati vonalon tűzben álló 51. honvédelgyalozezred tartaléka, lényegesen közelebb jutott a tűzvonalhoz. Feladatunknak megfelelően, a nevezett magaslati ponttól nyugatra elterülő erdőben húzódtunk meg, minden percben készen arra, hogy csekély erőnkkel mi is kivegyük részünket a népek nagy csatájából.

E tűzkeresztségre még aznap, 1914. évi szeptember hó 7-én, esti 7 óra felé sor is került.

A délutáni órákban ugyanis, a 51. honvédelgyalozezred 1. zászlóalja, óriási veszteségek után, a harcvonalból visszavonulni kényszerült. Az ellenség csak lanyhán üldözi. A mi erdőkig — hol egész helyesen nagyobb tartaléksapatokat sejt — nem is merészel előrejönni, hanem az erdő szélétől mintegy 1200 méternyire húzódó alacsonyabb földhullámon és egy azon levő elhagyott tanyánál fészkel be magát s onnan árasztja el puska és gépfegyvertűzzel az erdő szélét. Zászlóaljunk éppen étkezéshez készült. Aznap sokat meneteltünk, s éppen azért még nem ehettünk. A friss gulyás illata már régóta izgatta üres gyomrunkat, mikor jó a parancs, mely zászlóaljunkat azonnali távozásra rendeli, a leírt helyen mutakozó ellenség visszaverésére.

Étkezésről persze már szó sem lehet. A zászlóalj percek alatt készen van az indulásra, s támadó kedvével nyomban reárontott volna az előtte levő és látható ellenségre, de előljáróink pontosan és szigorúan betartották a békegyakorlatoknál használt és előírt alakításokat. Az erdő védelme alatt egybegyűlt zászlóalj előtt tehát, először a zászlóaljparancsnok harsány hangon elmondta a szokásos intézkedéseket:

„Első zászlóalj tűzharchoz. 1—2—3-ik század harc vonal a tanyánál (mutatja) s attól jobbra és balra levő ellenség ellen. Irány a 2. század: a tanya. 4-ik század tartalék a közép mögött sebesültek, lövészerpótlás stb.“

Erre előlépett a négy századparancsnok s ők is elmondták a mondókájukat:

„n-ik század tűzharchoz, 1—2—3-ik szakasz rajvonal a tanyánál (vagy attól oldalt) levő ellenség ellen (mutatja). Irány a 2-ik szakasz, a tanyától jobbra levő facsoport, 4-ik szakasz-tartalék a jobb szárny mögött stb.“

Most kilépnek minden századtól a szakaszparancsnokok, ők is elmondják ugyanezeket a szakaszukra nézve, végül még a rajparancsnokok ismételték meg a reájuk eső részt.

Ily módon most már mindenki tudta, hová kell mennie és mi a teendője. Ezalatt persze az ellenség kényelmesen lövöldözött felénk, ahol a mozgolódás látszott, azonban szerencsére nem sok kárt okozott sorainkban.

Ezen előkészületek után, amint már évtizedeken át tanultuk és gyakoroltuk, kirohantunk az erdőből. Elsőnek a századparancsnokok, utánuk előírt távolságban a szakaszparancsnok és rajparancsnokok s végül az ekkor már rajvonalra oszlott legénység.

Ezen első nekilendüléssel oly szerencsésen törtünk ki az erdőből, hogy igen kis veszteséggel egy futamban, körülbelül 600 lépésnyire megközelítettük az ellenséges rajvonalat. Itt földre vágódva „megnyitottuk a tüzet“, illetve az ellenséggel „tűzharcba bocsátkoztunk“.

Ekkor már szürkülni kezdett. A céltárgyak nagyon bizonytalanul látszóttak, ezért lehetőleg siettettük rajvonalunknak „szökésszerű“ előbbrevitelét. Esti 8 óra tájban az ellenséget már annyira megközelítettük, hogy feltűztük a szuronyokat és elrendeltük a „rohamot“.

Az adott jelre felugrottunk s „szuronyt szegezve“ élénk „hurrá“ kiáltásokkal az ellenség felé rohantunk. Az ellenség azonban nem várt be bennünket, hanem megfordulva egyenesen hátrafutott, s a mi embereink utánuk.

A tanya vonalában felértünk az említett kisebbfajta terephullámra, s ott mi parancsnokok erőnktől és torkunktól kitelhetőleg kiabáltuk, karddal mutogattuk, hogy álljon meg mindenki s úgy tüzeljen a menekülő ellenségre, hisz a golyó biztosabban eléri őket. Hiába volt minden. Nem lehetett megállítani őket. A mondhatni teljesen nekivadult veszprémi fiúk mindegyike szuronyra akarta kapni a „maga ellenségét“ s süketen, vakon, szinte örült módon futott az ellenség után.

Szerencsére a homokos talaj és a jóval magasabb 285 Δ magaslati vonalra való feljutás kifulladászt mindenkit s ekkor végre sikerült megállítani és rendezni az összegabalyodott zászlóaljat.

Az ellenség persze ez időre már a szemben levő hatalmas kukoricatáblákban eltűnt a szemünk elől. Kezdetben dühösködünk s szidtunk mindenkit, hogy az ellenség ily könnyű módon s jóformán veszteség nélkül illant el előlünk, s csak később tapasztaltuk, hogy mennyire hasznos volt ez a békében annyira követelt s minden egyes katonába belenevelt „támadó szellem“ és

a magyar ember verekedő természete. A 31. honvédegyalozezred 1. zászlóaljja által a délután folyamán elvesztett s a hadvezető-ségre nézve nagyon fontos Komanicha 283 Δ magaslati vonalat ugyanis ezzel a rohanással egy csapásra újra birtokunkba vettük. Ha nem rohanunk egyfolytában az ellenség után, hanem megállva tűzzel üldözzük őket, az ellenség ezen a magaslati vonalon valószínűleg újra megállt volna s csak újólagos tűzharc és roham után, s ezáltal bizonyára újabb nagy veszteségekkel tudtuk volna ezeket az elvesztett állásokat visszafoglalni.

Így pedig egy erőteljes és hatalmas „lökem“-mel kezünkbe került a nagyon fontos magaslat, úgyhogy mikor zászlóaljparancsnokunk este 11-kor, a hadosztályparancsnokságtól azt a szigorú parancsot kapta, hogy a Komanicha 285 Δ magaslati vonalat okvetlenül minden veszteség árán is vissza kell foglalni — zászlóaljparancsnokunk azonnal büszkén jelentette, hogy az említett magaslati vonal már birtokunkban van s el is helyezkedtünk már a visszafoglalt állásokban és jelenleg azoknak megerősítésén dolgozunk.

Ott voltunk tehát, hová kezdettől fogva vágytunk, a harctér közepén, szemtől-szembe az ellenséggel. Napok óta folyt már itt a harc, többször cseréltek már gazdát ezek a homokba ástott csatárárkok és futólagos fedezékek. Körülöttünk mindenütt orosz s tatár hullák, hörgő sebesültek, elesett bajtársak, véres hősök, vánszorgó emberroncok. A fájdalomszülte és a segítség után való szünni nem akaró rémes kiabálás szivünkbe nyíllalik, s tehetségünk szerint iparkodunk addig is segíteni a szerencsétleneken, míg megérkeznek a sebesültvivők s hátraszállítják azokat, akiből az élet szikrája még nem aludt ki.

Mintha a teli hold is megsokalta volna a halál birodalmának szörnyű rémségeit, elbujt sűrű felhőfüggönyei mögé s onnan csak olykor-olykor pillantott ki egy-egy percre nehogy fényével lehetővé tegye a sötétség miatt lecsillapult ádáz viaskodást.

Kellett is a nyugalom.

A kiállított „biztonsági őrk“ védelme alatt, mi is hamarosan felosztottuk az állásokat, s az illető osztagok rendbe hozták és lehetőség szerint megerősítették azokat, azután lepihentünk az árkok fenekére s félálomban virrasztottunk.

Magam részére, századom mögött 80—100 lépésnyire, útaszaimmal csináltattam fedezéket. Ez egy másfél méter mély, két méter hosszú és fél méter széles árok volt. Az árokra, a közelben szanaszéjjel fekvő orosz fegyverekből négyet keresztül fektettem, s ezen fegyvereket a körülöttünk fekvő orosz hullákról levett köpönyegekkel fedtettem be, azután 50—60 cm. vastagságban homokot szórattam reája. Ilyenformán egy „puskagolyó- és srapelmentes“ fedezéket nyertem, mely e mellett a szél és hideg ellen is megfelelő védelmet nyújtott.

Egygel azonban nem számoltam. Azzal, hogy az aránylag sík felületű szántóföldön fedezékem nagyon is kiemelkedő és feltűnő s így az ellenség által könnyen és biztosan belőhető célpont lesz.

Így is volt. Alig pirkadt a hajnal, már is a puská és gépfegyver lövedékeinek ezrei süvítettek el fedezékem körül és csapódtak be annak mellvédjébe. Szinte állandóan reá volt irányítva

és belőve egy vagy két gépfegyver s mihelyt megmozdultam, vagy fejemet emelve a figyelő nyíláson kinézni akartam, azonnal jöttek a süvítő vendégek.

Hasrafekve iparkodtam a rövidnyelű gyalogsági ásómmal a mellvéd magasságát homok reá rakásával kissé emelni, de csakhamar póruljártam, mert az ásó nyelét fogó s így a mellvéd fölé emelkedő balkezem fejét egy odatévedt fegyvergolyó végigsúrolta és alaposan megsebesítette, úgyhogy kezemet azonnal elöntötte a vér s a munkát abba kellett hagynom. Szerencsére se csonttörést, se egyéb nagyobb bajt nem okozott és sebkötöző csomagommal bekötvén, sebesülésem sajgó fájdalomon kívül nagyobb következményekkel nem járt.

Időközben kivilágosodott s kölesönösen élénkebb puska- és gépfegyvertüzelés kezdődött. Kilenc óra tájban megdördültek az ellenséges ágyúk is.

Mindjárt az első gránátok egyike, az előttem levő szakaszparancsnokom fedezékébe csapott bele mint „teli találat“ és szabad szemmel is jól láttam, hogy a robbanásra felvágódó homokosó között emberi tagok (bakkancsos lábszár, zubbonyujjas karok stb.) is felröpültek.

A mindig jókedvű derék O... hadnagyunknak, szegénynek — gondoltam — vége! Mindjárt fel is jegyeztem kézikönyvembe a pontos időt, helyet stb., hol hősi halált halt, hogy annak idején hiteles adatokkal tudjak róla beszámolni. Érthető volt csodálkozásom, mikor a másnapi visszavonulásunk után, az erdőben levő gyülekező helyen O... hadnagy sértetlenül élém jó. Kérdéseimre azután elmondta, hogy a tüzérségi tűz megkezdése előtt pár perccel a csatárárokbán hozzája kúszott S... tart. hadnagy, a szomszédos szakasz parancsnoka s egy kis ennalót vagy cognacot kért, mert már péntek óta mondhatni se nem evett, se nem ivott s akkor már vasárnap reggel volt. O... hadnagnak a tiszt szolgájánál levő táskájában volt egy kis kétszersültje és pálinkája; ezért tisztiszolgájához csúszott, mert az óriási zajban az szavát nem hallhatta. S... hadnagy a szakaszfedezékben várt O...nak visszatértére. S ezekben a percekben csapott bele a fedezékbe a harcvonalunkra lőtt legelső ellenséges gránát, amely az egész úton aggodalmaskodó s folyton a haláltól reszkető S... hadnagyot tépte darabokra. Mennyire előre megérezte ez a szegény bajtársunk végzetét s hányszor elmondta az utazás közben: „Meglátjátok nekem még sírhalmom sem lesz, hová feleségem s két kis gyermekem majd elzarándokolhasson.“ Igaza volt, mert még csak közös sírhalom sem jutott részére, s elporladt csontjából idegen földön, idegen népeknek sarjadt ki az anyaföld tápláló gyümölcse.

Dél előtt 10 óra felé az ellenséges gránátok rettenetes erővel zúdultak zászlóaljunkra. Az orosz hadosztály egész tüzérsége, szervezetszerűleg 72 ágyúja, ontotta a tüzét harcvonalunkra, szinte kifejezésre juttatva, hogy e magaslati vonalat okvetlenül mielőbb birtokába akarja venni. Hisz egy egész hadosztállyal támadt zászlóaljunkra, s az annak támogatására szolgáló 6-ágyús honvédeütegünkre.

11 óra felé az ellenséges tüzérség „áttette tüzét“ tartalékunkra s teljes erejével lőtte a hátunk mögött fekvő erdőt. Végül az erdő és a harcvonalunk között elterülő 2000 lépés hosszú s 1000 lépés széles szántóföldet árasztotta el ú. n. „szórótűzzel“, s úgylátszott, hogy e területen egy tenyérnyi hely sem maradt, melyre gránát-darab ne hullott volna. Kezdetben fedezékemből, minden aggodalom nélkül szemléltem e rettenetes gránátésőt, míg egyszer csak felfigyeltem, hogy egy ellenséges ágyúnak gránátjai pontosan fedezékem előtt, pár száz lépéssel előttem, csapódnak be és robbannak fel, ebből megállapítottam, hogy fedezékem pontosan az egyik ágyú „lövővonalába“ esik. A gránátbecsapódások is annak megfelelően állandóan 20—25 lépéssel felém közelednek.

Szinte megdermedtem a rémülettől. Hiszen egy negyedóra múlva halott vagyok, mert a 10—12-ik lövedék okvetlenül hozzám ér és fedezékembe csapódik be.

Menekvésre gondolni sem lehet, mert az ágyú szórótüzén kívül, gépfegyver és puskatűzzel is „pásztázva“, el van árasztva körülöttem minden talpalatnyi hely. A fedezékből való kimozdulás éppen olyan biztos halál, mint a gránát. Még legjobb és legbiztosabb a fedezékben, mert az ha a gránát ellen nem is, de puskagolyó és srangelgolyó ellen védelmet nyújt.

Átérvé végzetes helyzetemet és szinte menthetetlen pusztulásomat, a szó valódi értelmében hajam minden szála égnek meredt a mondhatni „kihirdetett“ halálos ítéletemtől.

Agyamban egy röpke perc alatt végig csillámlott egész életem lefolyása és szinte akaratlanul jött ajkamra az ima: „És bocsásd meg a mi vétkeinket, miként mi is megbocsátunk...“ e pillanatban fedezékem előtt 15—20 lépésnyire csapott le egy gránát s előttem robbant fel rémes dörrenéssel, hatalmas „tölcsérűrt“ hagyva maga után a homokban.

Még egy perc, jó a következő gránát ... azután vége mindennek!

Úgy éreztem, hogy ebben az utolsó pillanatban kellene valamit tenni. Talán villámgyorsan kiugrani a fedezékből és belefeküdni az imént keletkezett gránát-tölcsérbe, a következő lövedék biztosan nem fog oda csapódni... hiába, ekkor már nem voltam ura tetteimnek, szinte megbénult minden tagom, csak ajkaim morzsolták az imát „Miatyánk ki vagy a mennyekben...“ ekkor egy irtózatoss csattanás s eszméletem elhagyott.

Meddig voltam önkívületi állapotban, nem tudom, csak arra emlékezem, hogy mikor kinyitottam szemeimet egy kedvenc altisztem tartotta fejemet s azt kérdezte nem vagyok-e megsebesülve? „Nem“, válaszoltam, minthogy semmiféle fájdalmat sem éreztem, még a sebesült kezemben sem.

Később azután elmondta, hogy ők is figyelemmel kísérték az előttem becsapódó gránátokat, de előzőleg segíteni részükről is lehetetlen volt. Azt is látták, mikor a gránát a fedezékem mellvédjébe csapott le, miért is mihelyt a tüzérségi tűz kissé szünetelt, hadnagya parancsára ő azonnal idefutott, hogy segítségemre legyen. Engem a fedezék árkában eszméletlenül talált a keresztbefektetett orosz fegyverek védelme alatt, mert a robbanás folytán csak az egyik oldalon roskadt le az árok partja, a másik felén ér

maradt és rajta a fegyverek vége, úgyhogy ezáltal egy félszeresű üreg keletkezett, amely megvédett nemcsak a zúzódásoktól, hanem attól is, hogy a visszahulló homok betemessen és alatta megfulladjak.

Altisztem e helyzetből emelt ki és hozott életre.

Ekkor már hallatszott az előrenyomuló ellenség támadásának zaja, de zászlóaljunk a meg-megújuló támadásokat hősiessen visszaverte.

Délután két óra felé már oly nagy volt a veszteségünk, s lövészerünk — minthogy a pótlás lehetetlen volt — annyira kifogyott, hogy további ellenállásra gondolni sem lehetett, miért is zászlóaljunk kénytelen volt visszavonulni.

Visszavonulásunkat, teljesen nyílt terepen, erős tűzérsgéi és gépfegyver tűzben kellett végrehajtani, mely nagy veszteséggel járt, úgyannyira, hogy mikorra beértünk az erdőbe, a zászlóaljból csak egy kisebb századot lehetett összeállítani, a többieknek vagy nyoma veszett vagy mint sebesült a „hadosztály segélyhelyre“ küldetett.

Ez utóbbiak között voltam én is, mert nemcsak a reggeli sebesülésem kezdett feldagadni és veszélyessé válni, hanem a visszavonulás alatt egy puska golyó a bal felsőkarom izmait is összeroncolta, azonkívül mellemen a gránátnyomás iszonyatos jelei is mutatkoztak, melyekhez valóságos végkimerülés is járult.

A hadosztály segélyhelyen bekötöztek s azonnal továbbítottak a rawaruskai kórházba. Minthogy péntek estétől semmit sem ettem, podgyászom elveszett a nagy zürzavarban, ennivalót szerezni nem tudtam, másrészt két sebesülésem nagyfokú vérvesztéssel járt, teljesen kimerülten érkeztem meg a kórházba szeptember hó 8-án este 11 órakor.

Az ezekre menő súlyos sebesült között s a nagy fejetlenségben újra meg sem vizsgáltak, csak egy „gyógyterembe“ útalak, hogy kipihenjem magamat.

Örökre felejthetetlen előttem az az éjtszaka mit közel 40 haldokló tisztársam között töltöttem. Talán Dantenak a poklot festő nyelvezete is szegény volna, hogy ennek az éjtszakának borzalmait leírni lehessen. Valami áthatolhatatlan ködszerű homály borult az egész teremre, s e homályon keresztül látni, vagy emberi arcot megkülönböztetni lehetetlen volt. Annál rémesebben hangzott a haldoklók halálhörgése, segítségért való könyörgése vagy ordítóása. Másik oldalon a Monarchia minden vallása szerint és minden nyelvén hol feltörő, hol elsukló buzgó ima; a távollevő szülők, gyermekek, feleség, menyasszony, rokon és barát utáni lázas kiabálás, s legtöbb ajkon tünező élet utáni sóhaj és fohászkodás. Káromkodás, szitkozódás azonban egyetlen ajkon sem buggyant ki, mert ezen utolsó percekben még a legelvetemültebb istentagadó is, hívő és bízó lett, reménykedve, Isten élet adó jóságában és irgalmasságában.

A kinszenvedések e poklában hirtelen gyertyafény tűnik fel s a belépő orvos kihirdeti, hogy az oroszok áttörték a harcvonalat, reggelre elérik Rawaruskát, aki tud, az azonnal meneküljön, mert aki itt marad, az orosz fogságba kerül. A menekülés egye-

ülési útja a nyugati irányban fekvő „Potylicz“ vasútállomás, honnan még egy sebesült vívő vonat hajnalban indulni fog.

Nincs hasonlat, amivel megközelítőleg ecsetelni lehetne az erre következő percekét, s majdnem természetesen tűnt fel, hogy sokan a haldoklók közül az orosz fogság helyett revolverük utolsó durranásában keresték és találták meg az örök nyugalmat.

Egy közvetlenül mellettem eldőrdült lövés ugrasztott fel engem is kábultságomból s minthogy lábaimat épek éreztem, mindenemet hátrahagyva rohantam a menekülőkkel Potylicz felé.

Ezt az egyetlen szabad utat ekkor már elárasztotta a „had-sereg train“ mérhetetlen nagyságú kocsitábora és az összesereglett és tízezrekre rugó lakósok és sebesültek menekülő tömege.

Ismét megakad a tollam, s nem tudom leírni azt a „pánikot“, ami itt uralkodott, de meg fájdalmas is volna reám nézve, feleleveníteni azokat a háborzongató rémes jeleneteket, melyeket egy-egy becsapódó gránát, s egy-egy támadó kozák járőr e menekülő sereg egyik-másik részén okozott.

A közel 10 km. utat legnagyobb részében futva tettem meg. Emlékezetem szerint még láttam a Potylicz állomáson álló vonat utolsó kocsiját, de saját erőmből elérni már nem tudtam, s pár lépéssnyire a vonattól összeestem.

Ki szedett fel ájulásomból, mit csináltak velem, mai napig sem tudom; mert mikor szememet kinyitottam, egy vasúti fülke üléspárnáin feküdtem, s mellettem egy vasútas formaruhába öltözött munkás ember állt, s fejemet felemelve, egy „sörös krigliből“ tejet öntött a számba. Magyarul, németül kérdezősködtem tőle a történetekről, de ő csak lengyelül értett, így semmit sem tudtam meg tőle.

A számba öntött tej és a megmenekülés jól eső érzése csakhamar újra álomba ringatott, melyből Stanislauban egy orvos ébresztett fel, ki megvizsgált és Budapestre irányított.

Hazaérkezve alig ismertem magamra, hisz 8 nappal előbb egészségtől duzzadva, mint fehér hajszákkal tüzdelt sötétbarna hajú százados, daloló ajakkal indultam el a nagy csatába s most két hét múlva — ahogyan csalhatatlan tükröm mutatta — mint egy szomorú tekintetű, hófehérhajú, bizonytalan járású öreg ember tértem vissza.

Kipihenve s egészségemet visszanyerve még két ízben kerültem a különböző harcterekre. Több mint egy évig az ú. n. „álló-harc“ első harcvonalaiiban mint zászlóalj-, csapat- és ezredparancsnok vettem részt a világháborúban. De ezek a harcok — legalább akkor és ott, ahol én voltam — meg se közelítették az 1914-ik évben megindult „mozgó háború“ élénkségét, dühét s rémséges véröntését.

A bátorság, a minden áron való győzni akarás, a merész vállalkozási kedv, soha egy pillanatra sem lankadt el a magyar katonákban, kiknek hőstettei minden idők embereinek bámulatát és tiszteletét méltán megérdemlik.

Kovács József.